

نشریه علمی فقه، حقوق و علوم جزا
مقاله پژوهشی، سال هشتم، شماره ۳۵، زمستان ۱۴۰۳، صفحات ۱۳۴ تا ۱۵۲
تاریخ دریافت: ۱۴۰۳/۰۹/۱۶ - تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۱۲/۰۱

تدابیر پیشگیرانه غیرکیفری از بزهکاری کودکان در فضای سایبر

| علیرضا میلانی | استادیار گروه حقوق جزا و جرم‌شناسی، دانشکده علوم انسانی (عضو هیأت علمی)،
دانشگاه آزاد اسلامی (واحد اسلامشهر)، ایران.
| سعیده یاری* | مدرس گروه حقوق، دانشگاه آزاد اسلامی واحد اسلامشهر، اسلامشهر، ایران.

چکیده

در سال‌های اخیر، استفاده از فضای سایبر (مجازی) و ارتباط از طریق این فضا در بین افراد با سنین مختلف جامعه جایگاه ویژه‌ای یافته است، و روز به روز بر تعداد کاربران شبکه‌های مجازی افزوده می‌شود. از این رو درصد قابل توجهی از کاربران فضای سایبر و شبکه‌های اجتماعی را کودکان تشکیل می‌دهند. بنابراین علی‌رغم نقش مؤثری که فضای سایبر در زندگی انسان دارد، استفاده نامناسب و کنترل نشده از آن می‌تواند دارای پیامدهای منفی برای جامعه باشد. این فن‌آوری‌ها ضمن اینکه در بسیاری از امور به بهبود و ارتقای مسائل کمک کرده‌اند، اما همچنان می‌توانند آسیب‌های را در قالب آسیب به خانواده، کودکان و... به وجود آورند. لذا حضور کودکان در این فضا و رویارویی با ناهنجاری‌ها و انحرافات گوناگون، قطعاً آثار جبران‌ناپذیری را به دنبال خواهد داشت. لذا بر مبنای این ضرورت و در راستای پیشگیری از بزهکاری کودکان که هدف مقاله حاضر است به بررسی راهکارهای غیرکیفری در زمینه پیشگیری از بزهکاری کودکان در فضای سایبر می‌پردازیم. روش مقاله حاضر، توصیفی - اسنادی و روش گردآوری داده‌ها کتابخانه‌ای و مراجعه به سایر آثار پژوهشی موجود است که به تحلیل موضوعات و محورهای مقاله پرداخته است. یافته‌های تحقیق حاکی از این است که در حقوق ایران پیشگیری غیرکیفری از بزهکاری کودکان در فضای سایبر نگرش تک‌بعدی، واکنشی به این امر دارد. لذا، اقدامات صورت گرفته در حوزه پیشگیری غیرکیفری (در قالب پیشگیری اجتماعی و وضعی) اگر به صورت درست و به جا از آن استفاده شود می‌تواند منجر به کاهش بزهکاری کودکان در فضای سایبر گردد به خصوص در حوزه پیشگیری رشدمدار و نظارتی که والدین و مدارس با کمک‌ها رسانه بر کودکان دارند تا حدودی می‌تواند پاسخگو باشد.

واژگان کلیدی: فضای سایبر، بزهکاری کودکان، پیشگیری وضعی، پیشگیری اجتماعی.

* نویسنده مسئول: Saeidehyari705@Gmail.com

مقدمه

یکی از مسائل مهم و حائز اهمیت در علوم اجتماعی و حقوق کیفری پرداختن به مسائل کودکان است زیرا کودکان مهمترین نیروی انسانی آینده ساز جامعه هستند و وضعیت آنان نمایانگر آینده کشور است. لذا حمایت از این قشر آسیب پذیر منجر به پیشگیری از بزهکاری و بزه دیدگی ایشان و پیشرفت و تعالی کشور خواهد شد. مسأله مهم و اساسی که می تواند هم در مصداق و هم در مفهوم حقوق فردی و اجتماعی انسانها را تأمین نماید، شناسایی و رعایت حقوق کودکان است. با این حال، بزهکاری، همواره در بین کودکان وجود داشته است اما از اواخر قرن نوزدهم میلادی، تخلف و قانون شکنی این قشر افزایش یافته است. بزهکاری کودکان هزینه های هنگفت و خسارت های قابل توجهی را برای جامعه به وجود آورده و درک پیامدهای آن در آینده، جامعه را ملزم به پیشگیری و کنترل چنین رخدادی می نماید. [۱]

اما در زمینه بزهکاری کودکان در فضای سایبر، بایستی اذعان داشت که فضای مجازی^۲ به عنوان محیطی اجتماعی و غیرملموس در کنار محیط واقعی روز به روز در حال رشد و فراگیری در سطح جهانی است. این فضا با قابلیت های رسانه ای خود تحول بزرگی در زمینه اطلاع رسانی و ارتباطات جمعی ایجاد نموده است [۲۰]. از اینرو آنچه بیشتر کودکان و را شیفته این فضا می کند فن آوری مدرن اینترنت که دسترسی سریع به اطلاعات، ارتباط کم هزینه و بی حد و مرز با سرتاسر جهان و نیز وسایل دسترس به آن مانند گوشی ها و لپ تاب های پیشرفته است که تصاویر و موسیقی را با تطبیق زیاد با دنیای واقع ارائه می کند اما عدم اطلاع از نحوه استفاده صحیح و عدم آگاهی نسبت به مخاطرات این فضا سبب بزهکاری آنان را فراهم کرده و موجب پیامدهای ناگواری برای خود و جامعه گردیده است.

بنابراین رسانه های جمعی مزایا و عملکردهای مثبت زیادی دارند تا آنجا که نبود آنها زندگی روزمره را مختل می کند از جمله این مزایا می توان به عملکرد آموزشی شبکه های اجتماعی اشاره نمود که دامنه گسترده ای از دانشجویان، اساتید دانشگاه ها، کودکان و ... را در بر می گیرد. علاوه بر این بسیاری از بانک های اطلاعاتی و سایت های علمی در شبکه های اجتماعی مانند اینستاگرام صفحاتی را به خود اختصاص داده اند. با این همه چنانچه این وسایل بی نظارت و کنترل در اختیار افراد به ویژه کودکان قرار گیرد، ممکن است باعث انحراف و گرایش به بزهکاری شود. رسانه های جمعی مانند تلفن همراه، اینترنت، بازی های رایانه ای،^۳ اتاق های گفت و گو،^۴ اینستاگرام،^۵ و ... تارنماهای^۶ آسیب زایی دارند که دسترسی کودکان به این تارنماها، مشکلات زیادی برای آنان به بار می آورد.

^۲ Cyberspace.

^۳ Computer game.

^۴ Chat Room.

^۵ Instagram.

^۶ Website.

بدین ترتیب، فضای سایبر به دلیل خصوصاتی مانند سهولت ارتباط، انگیزه یا سببی برای انواع آسیب‌ها و جرایم است و به مرور زمان بر حجم آسیب‌ها و جرایم این فضا افزوده می‌شود. با این وجود، فضای مجازی امکان آسیب‌رسانی به دیگران و آسیب دیدن را توأمان دارد؛ لذا پرداختن به مقوله پیشگیری از آسیب‌های مختلف این فضا که گستره تأثیر آن تمام اقشار جامعه را در بر می‌گیرد، امری لازم و ضروری است. [۳] در این میان، موضوع بزهکاری کودکان از جمله موضوعاتی است که امروزه مورد توجه قرار گرفته است و برای کاهش بزهکاری این افراد بایستی تدابیر صحیح پیشگیرانه‌ی کیفی و غیرکیفی در سطح کل جامعه، اتخاذ گردد، البته شایان ذکر است که در این زمینه تدابیر مناسبی اتخاذ شده اما نمی‌توان گفت که کافی بوده است. بنابراین آنچه اهمیت این مقاله را بیش از پیش نمایان می‌سازد بررسی تدابیر پیشگیرانه غیرکیفی (پیشگیری وضعی و اجتماعی) از بزهکاری کودکان در فضای مجازی است.

لذا در مقاله حاضر در پی پاسخ به این پرسش هستیم که در حقوق ایران چه اقدامات پیشگیرانه غیرکیفی در زمینه بزهکاری کودکان در فضای سایبر صورت گرفته است آیا این تدابیر و اقدامات پیشگیرانه توانسته موفق عمل نمایند و منجر به کاهش بزهکاری کودکان در این فضا شود؟ از این رو در مقاله حاضر به بررسی پیشگیری‌های غیرکیفی اجتماعی (رشدمدار از طریق آموزش و مدرسه و جامعه مدار از طریق نهادینه کردن فرهنگ استفاده درست از فضای سایبر) و پیشگیری وضعی و پرداختن به پروژه «کوا» و همچنین تدابیری که در این دسته جای می‌گیرد پرداخته و اجرای این تدابیر تا حدودی زیادی منجر به کاهش بزهکاری کودکان در فضای سایبری شده است.

براساس بررسی‌های صورت گرفته، در خصوص تدابیر پیشگیرانه غیرکیفی از بزهکاری کودکان در فضای مجازی، پژوهش‌های زیادی به صورت مقاله، پایان‌نامه، کتاب و ... تدوین و انجام شده است اما در پژوهش‌های صورت گرفته در خصوص همین موضوع توجه چندانی به تدابیر و اقدامات پیشگیرانه غیرکیفی بزهکاری کودکان در فضای مجازی نشده است تا بتوان گزیده‌ای از آن را به عنوان پیشینه پژوهش مورد اشاره قرار داد، بنابراین همین امر از نوآوری‌های پژوهش حاضر به شمار می‌آید. لذا به اختصار به ذکر برخی از پژوهش‌های که موضوع آن تا حدودی با موضوع پژوهش قرابت دارد، پرداخته می‌شود.

مصطفی ایقانی و همکاران (۱۴۰۰)، در پژوهشی به راهکارهای پیشگیری وضعی و اجتماعی در قبال بزهکاری و بزه دیده‌گی اطفال در فضای مجازی و جرایم مختلفی نظیر هرزه نگاری مجازی، پدوفیلی، جرایم جنسی و ... پرداخته است و به این نتیجه رسیده است که می‌توان با فرهنگ سازی و آموزش، نحوه چگونگی برخورد با فضای مجازی و نظارت بر اطفال را مورد توجه قرار داد. ابراهیم رجبی (۱۳۹۲)، در پژوهش خود به بررسی جرم شناسی فضای اینترنت پرداخته است و به این نتیجه رسیده است که اینترنت در کنار دست آوردها و کاربردهای مثبت و منفی خود که در حوزه‌های مختلف دارد، پیامدهای نامطلوبی به همراه دارد که باید مورد توجه متولیان امر و برنامه ریزان فرهنگی جامعه و پلیس و خانواده قرار بگیرد.

سیدعلیرضا میرکمالی و فاطمه امام بخش لک (۱۳۹۷)، در پژوهش خود به بررسی نقش فضای مجازی بر کج روی کودکان و بیان راه کارهای پیشگیرانه وضعی و اجتماعی پرداخته است و از جمله نتایجی که در این پژوهش به دست آمده، استفاده ناصحیح از فضای سایبری است که می‌تواند منجر به گرایش کودکان به استفاده از شبکه‌های اجتماعی، شبکه‌های جنسی و ... شود و آنها را به کج روی اجتماعی یا قانونی سوق دهد.

بهاره حریمی (۱۴۰۰)، در پایان نامه کارشناسی ارشد خود به علت شناسی بزهکاری و بزه دیدگی کودکان و نوجوانان در فضای مجازی و پیشگیری از آن پرداخته است نتیجه‌ای که از این پژوهش بدست آمده این بوده که سهل الوصول بودن شبکه‌های اجتماعی سایبری، محبوبیت و جذابیت رو به رشد شبکه‌های اجتماعی سایبری، عدم آموزش صحیح استفاده از فضای سایبر و اعتیاد به اینترنت از مهمترین دلایل بزهکاری و بزه دیده گی کودکان در فضای سایبر است. بنابراین در مقاله حاضر، ابتدا مفاهیمی را برای شناخت بهتر موضوع بررسی می‌کنیم در ادامه به تدابیر و اقدامات پیشگیرانه غیرکیفری (پیشگیری اجتماعی و وضعی) صورت گرفته در خصوص بزهکاری کودکان در فضای سایبر می‌پردازیم و سپس بحث را با نتیجه گیری خاتمه می‌دهیم.

مفهوم شناسی

جهت تبیین موضوع و شناخت بهتر پیشگیری از بزهکاری کودکان در فضای سایبری ابتدا لازم است مفاهیم مرتبط شرح داده شوند در ادامه به آن پرداخته می‌شود.

پیشگیری^۷

واژه «پیشگیری» در مفهوم لغوی به معنای پیش دستی کردن و «آگاه کردن، خبر چیزی را دادن و هشدار دادن» است اما در جرم شناسی پیشگیرانه، پیشگیری در معنی اول آن مورد استفاده است، یعنی با کاربرد فنون مختلف به منظور جلوگیری از وقوع بزهکاری، به جلوی جرم رفتن و پیشی گرفتن از بزهکاری است. [۴] در خصوص پیشگیری از جرم، بند ۵ اصل ۱۵۶ قانون اساسی پیشگیری از جرم را به قوه قضاییه محول نموده و یکی از وظایف این قوه اقدام مناسب برای پیشگیری از وقوع جرم است در همین راستا، ماده ۱ قانون پیشگیری از وقوع جرم مصوب ۱۳۹۵ مقرر می‌دارد: «پیشگیری از وقوع جرم عبارت است از پیش‌بینی، شناسایی و ارزیابی خطر وقوع جرم و اتخاذ تدابیر و اقدامات لازم برای از میان بردن یا کاهش آن».

با این اوصاف، جرم شناسان پیشگیری را به دو صورت موسع و مضیق نامگذاری کرده اند. یکی پیشگیری موسع که شامل آن دسته از تدابیر و اقدامات می‌شود که از ارتکاب جرم پیشگیری می‌کند لذا هر اقدام به کیفری و غیر کیفری شامل این مفهوم می‌شود، و دیگری پیشگیری به صورت مضیق، این مفهوم در برگیرنده مجموع تدابیر و اقداماتی است که به صورت غیرکیفری با هدف مقابله با بزهکاری به منظور کاهش یا از بین بردن عوامل جرم زا انجام می‌گیرد. [۵] این

⁷ prevention.

مفهوم برای نخستین بار از سوی یکی از دانشمندان مکتب تحقیقی یا اثباتی بنام انریکو فری^۸ مطرح شد منظور از پیشگیری موسع مداخله نهادهای کیفری پس از ارتکاب جرم در جهت کاهش تکرار جرم است اما پیشگیری در مفهوم غیرکیفری همان پیشگیری از جرم در معنای خاص آن می‌باشد.

به دیگر سخن، پیشگیری را می‌توان از دو منظر مورد بررسی قرار داد؛ اول پیشگیری واکنشی که به موجب آن مقابله با پدیده مجرمانه صرفاً از طریق اقدامات قهرآمیز کیفری صورت می‌پذیرد. در واقع، این نوع پیشگیری منوط به ارتکاب جرم است تا متعاقباً با اجرای مجازات نسبت به تکرار مجدد جرم توسط مرتکب، جلوگیری به عمل آورد. اما دومین نوع پیشگیری که به پیشگیری کنشی مشهور است، آن دسته از تدابیر غیرکیفری هستند که پیش از تحقق رفتار مجرمانه به صورت کاهش یا حذف علل و عوامل جرم‌زا عمل کرده و در دو حوزه پیشگیری اجتماعی و وضعی مطرح شده اند. [۶]

فضای سایبر

فضای سایبر به عنوان مجموعه تعامل‌های انسان‌ها از طریق رایانه و فناوری‌های جدید ارتباطات، بدون در نظر گرفتن «زمان» و «مکان»، توسط ویلیام گیبسون^۹ نویسنده کتاب علمی - تخیلی مشهورش به نام «نورومونسر»^{۱۰} به کار رفته است. وی فضای سایبر را بازنمایی گرافیکی از داده‌ها از نظام‌های رایانه‌ای می‌داند. مفهومی که مورد نظر گیبسون بود، به نوعی به هوش مصنوعی و رباتیک نزدیکتر است تا آنچه اکنون به نام فضای سایبری شناخته می‌شود. [۷] لذا، فضای سایبری شبکه گسترده جهانی است که شبکه‌های مختلف رایانه را در اندازه‌های متعدد و حتی رایانه‌های شخصی را با استفاده از سخت افزار و نرم افزارهای گوناگون و با قراردادهای ارتباطی به یکدیگر متصل می‌کند. این شبکه جهانی از طریق خطوط تلفن، رایانه‌های شخصی و شبکه‌های رایانه‌ای به یکدیگر متصل می‌شود و با اختصاص نشانی‌های الکترونیکی مشخص به هر یک از آنها، برقراری ارتباط سریع و گسترده را میان کل کسانی که به شبکه متصل هستند، فراهم می‌کند و تبادل اطلاعات میان آنان را به صورت متن، صدا، تصویر و فیلم میسر می‌سازد. [۸.]

به بیان دیگر می‌توان فضای سایبری را این گونه تعریف نمود که فضای سایبری عبارت است از محیط الکترونیکی واقعی که ارتباطات انسانی به شیوه‌ای سریع فراتر از مرزهای جغرافیایی و با ابزار خاص خود به صورت مستقیم و زنده روی می‌دهد. چنین فضایی، قلمروی وسیع و بدیع است که برای ساکنان خود امکانات، آزادی‌ها، فرصت‌ها، آسیب‌ها و محدودیت‌های جدیدی را به همراه دارد و در جنبه‌های مختلف زندگی افراد تأثیرگذار است. [۹.]

⁸ Enrico Ferri.

⁹ William Gibson.

¹⁰ Neuromancer.

کودکان

واژه «کودک» یا «طفل» در معنای لغوی عبارت است از هر پسر و دختری که به نضج و رشد نرسیده باشد. دوران کودکی از دوران بارداری شروع و تا بلوغ ادامه دارد. [۱۰] دوران کودکی یک دوره اساسی برای تکوین و شکل گیری توأم شخصیت آدمی است. در اصطلاح حقوقی «طفل» یا «صغیر» به کسی گفته می‌شود که از نظر سن به نمو جسمی و روحی لازم برای زندگی اجتماعی نرسیده باشد. البته در حقوق داخلی کشورها سن معین و مشخصی برای طفل در نظر گرفته می‌شود که نشان دهنده رشد جسمی و روحی است. از نظر پیمان نامه حقوق کودک سازمان ملل متحد؛^{۱۱} منظور از «کودک» فرد زیر سن ۱۸ سال است.

بر این اساس گاهی مفهوم «کودک» دوره نوجوانی را نیز در بر می‌گیرد. از این رو نوجوانی دوره ای است که محدوده آن بلوغ بوده و دارای سه مرحله می‌باشد: **دوره اول:** قبل از بلوغ (به عنوان مثال؛ در برخی از کشورهای اروپایی غربی، ۱۱ تا ۱۲ سال برای دختران و ۱۳ تا ۱۴ سال برای پسران)؛ **دوره دوم:** دوران بلوغ (۱۳ سال برای دختران و ۱۴ سال برای پسران)؛ **دوره سوم:** دوره پس از بلوغ (در دختران ۱۶ تا ۱۷ سالگی و در پسران تا ۱۸ سالگی). در مجموع می‌توان نتیجه گرفت که تعیین حدود سنی برای کودکان نیز به زمان بلوغ بستگی دارد. [۱۰]

همچنین در ماده ۱ کنوانسیون حقوق کودک مصوب ۱۹۸۹ میلادی^{۱۲} چنین آمده است: «منظور از کودک هر انسان دارای کمتر از ۱۸ سال سن است، مگر این که طبق قانون قابل اعمال در مورد کودک، سن قانونی کمتر تعیین شده باشد. مطابق این ماده، کودک به فردی اطلاق می‌شود که براساس معیار سنی که براساس تولد تعیین می‌شود کمتر از ۱۸ سال داشته باشد. البته قابل توجه است که این تعریف تنها ناظر به بعد از تولد است و دوران جنینی را در بر نمی‌گیرد». در تعریف طفل و نوجوان بند «الف» و «ب» ماده ۱ قانون حمایت از اطفال و نوجوانان مصوب ۱۳۹۹ اعلام می‌دارد: «طفل: هر فرد که به سن بلوغ شرعی نرسیده است. نوجوان: هر فرد زیر ۱۸ سال کامل شمسی که به سن بلوغ شرعی رسیده است».

از اینرو با توجه به ماده فوق می‌توان گفت که، کودک یا صغیر پسر و دختری است که به بلوغ شرعی نرسیده باشد و از محجورین است، به محض رسیدن به بلوغ حجر او محو می‌شود، بدون اینکه احتیاج به صدور حکم از سوی حاکم شرع باشد، اگر پیش از بلوغ به حدی رسد که دارای تمیز باشد او را صغیر ممیز گویند. [۱۱]

بنابراین در نظام حقوقی ایران مطابق ماده ۱۴۷ قانون مجازات اسلامی مصوب ۱۳۹۲، همچنین ماده ۱۲۱۰ قانون مدنی، آنچه که به عنوان سن کودک پذیرفته شده است، سن ۹ و ۱۵ سال تمام

^{۱۱} Convention on the Rights of the Child.

^{۱۲} ایران در سال ۱۳۷۲ به کنوانسیون حقوق کودک که جامع ترین سند بین المللی درباره حقوق کودکان است پیوسته و به صورت مشروط، متعهد به رعایت اصول و قواعد مندرج در آن است و در همان حال جمهوری اسلامی در چارچوب آموزه های اسلامی مبتنی بر کرامت انسانی و عدالت و رفع تبعیض در زمینه حقوق بشر و نیز اصول قانون اساسی، موظف به رعایت ارزش های ویژه و معیارهای بنیادین اسلامی است.

قمری به ترتیب برای دختر و پسر است. در قوانین ما سن بلوغ به تبع جنسیت تعیین می‌شود و این امر نه تنها از نظر علمی مورد پذیرش نیست بلکه با قوانین بین‌المللی نیز در تعارض است.

[۱۲]

اقدامات پیشگیرانه غیرکیفری

پیشگیری اجتماعی

پیشگیری اجتماعی تدابیری است که به منظور بهبود شرایط زندگی افراد جامعه، سالم سازی محیط اجتماعی و در نهایت پیشگیری از بزهکاری انجام می‌گیرد. [۵]

از این رو، پیشگیری اجتماعی مبتنی بر نقش جامعه و اجتماع در جرم است. «اجتماع» به عنوان یک واژه دارای دو مفهوم و کارکرد مختلف است. یک مفهوم جامعه محیط فیزیکی است که در قالب کالبد شهری با خیابان‌ها و کوچه‌ها و ساختمان‌ها و سایر اجزای معماری شخصی نمایان می‌شود که به عنوان پیشگیری محیطی شناخته می‌شود. مفهوم دوم جامعه به عنوان محیط انسانی پیرامون فرد است که به عنوان پیشگیری اجتماعی مورد اشاره قرار می‌گیرد. در پیشگیری اجتماعی به دنبال هماهنگ کردن اعضای جامعه با قواعد اجتماعی هستیم، اساس تدابیر و اقدامات در پیشگیری اجتماعی فرد است، به دیگر سخن پیشگیری اجتماعی مجرم مدار و فرد مدار است.

در پیشگیری اجتماعی از طریق آموزش، ترغیب و تنبیه درصدد هستیم تا معیار شناخت اعمال خوب و بد را به فرد القا نموده و به او قدرت ارزیابی و ارزشیابی عملکرد خویش را بدهیم. پیشگیری اجتماعی از اقداماتی تشکیل می‌شود که بر انواع محیط‌های پیرامون فرد تأثیر می‌گذارد. کلیه این محیط‌ها در فرایند جامعه پذیری و اجتماع پذیری یک فرد نقش داشته و دارای کارکردهای اجتماعی هستند. هر یک از محیط‌های خانه، مدرسه، دانشگاه، همسالان، و ... در یک مقطع خاص زمانی عمل کرده و فرایند جامعه پذیر را تسهیل می‌کنند.

در پیشگیری اجتماعی در یک طرف فرد و خانواده قرار دارد و در طرف دیگر جامعه یا محیط قرار دارد. خانواده نیز بخشی از محیط است ولی خانواده بستر تولید و تربیت اولیه فرد است. بنابراین می‌توان بیان داشت که پیشگیری اجتماعی درصدد است با بهره گرفتن از تدابیری در زمینه بالا بردن سطح آموزش، کاهش یا از بین بردن فقر، اشتغال زایی، فرهنگ سازی و حمایت از افراد ویژه آنها را با قواعد اجتماعی هم‌نوا سازد. بدین ترتیب پیشگیری اجتماعی با استفاده از تدابیر و اقدامات گنشی «غیرکیفری» به دنبال شخصیت سازی، مردم آمیزی و جامعه پذیری افراد است.

[۱۳]

در واقع می‌توان گفت که پیشگیری اجتماعی، علل و عوامل اجتماعی مؤثر بر بروز جرم را مدنظر داشته و با توجه به عواملی همچون وضعیت اقتصادی، سیاسی، فرهنگی و اجتماعی و تأمین حقوق اجتماعی، سیاسی و اقتصادی و ... سعی در کاهش یا ریشه کن نمودن جرم دارد. به دیگر سخن، پیشگیری اجتماعی به دنبال از میان بردن انگیزه‌های مجرمانه و منحرفانه است. [۱۴] این نوع از

پیشگیری، به دو دسته پیشگیری اجتماعی رشد مدار و پیشگیری اجتماعی جامعه مدار تقسیم می‌شود.

پیشگیری اجتماعی رشد مدار (زودرس)

پیشگیری اجتماعی رشد مدار می‌کوشد تا با بکارگیری اقدامات مناسب روان شناختی اجتماعی زود هنگام از تداوم و استقرار رفتارهای مجرمانه در افراد ممانعت کند. این اقدامات باید پیش از بروز و در آستانه اختلاف‌های احتمالی معمول، جلوی عوامل خطری که کودکان در معرض آن هستند بگیرد. [۱۵]

لذا، در این نوع پیشگیری بر از بین بردن شرایط محیطی پیرامون برای کودکانی که با قرار گرفتن در آن محیط به بزهکاری مزمن گرایش پیدا می‌کنند، تأکید اساسی شده است. کودکانی که به هر دلیلی گرایش به سمت بزهکاری و ارتکاب جرم دارند با مداخله زودرس و رشدمدار محیط وی را تغییر داده و وی را در محیطی قرار داد تا از تبدیل شدن وی به یک بزهکار مزمن پیشگیری شود. به دیگر سخن، پیشگیری رشدمدار شامل کلیه اقدامات روانشناسی، اجتماعی در خصوص فرآیند رشد کودکان در زمینه جلوگیری از بزهکار شدن آنها و یا از بین بردن عوامل خطر سازی که باعث می‌شود کودکان با قرار گرفتن در آن محیط به تقلید رفتارهای مجرمانه پایدار مبادرت ورزند، می‌باشد. چرا که با تقلید این رفتارها، آینده آنها به خطر افتاده و باعث می‌شود که آنها از خود رفتارهای مجرمانه‌ای را در حوزه‌های گوناگون نشان دهند. بنابراین در ادامه به بررسی برخی از روش‌های پیشگیری رشد مدار از بزهکار شدن کودکان در فضای سایبری می‌پردازیم.

مدرسه

بعد از خانواده مدارس و مربیان بیشترین نقش را در پیشگیری رشدمدار از بزهکاری کودکان در فضای سایبری دارند، خصوصاً در سنین نوجوانی نقش مربیان کارآمد و مسلط بر فضای سایبر بیشتر می‌گردد با توجه به این که کودکان از علاقه مندترین اقشار به فضای مجازی می‌باشند، به تبع آن امکان بروز آثار مخرب فرهنگی و روانی در این قشر نسبت به سایر اقشار بیشتر به چشم می‌خورد. بنابراین جهت آگاه سازی و پیشگیری این گروه باید مکانیسم‌هایی ارائه گردد تا آنان را برای مقابله با آثار نامطلوب این فضا آماده نماید. از آنجا که مدرسه به عنوان نهادی مهم در شکل گیری شخصیت کودکان و جامعه پذیری یا جامعه گریزی آنان اهمیت بسزایی دارد، یکی از مؤثرترین ابزارهای رسیدن به این مهم، ورود مکانیسم‌های پیشگیری به محیط آموزشی و تحصیلی کودکان است. از این رو متولیان امر بایستی بر اساس درک صحیح از وظایف و اختیارات مدرسه و تأثیر این نهاد بر شکل گیری شخصیت دانش آموزان و با در نظر گرفتن تهدیداتی که فضای گسترده فضای سایبر بر این گروه اعمال می‌شود، طرح‌ها و برنامه‌های آموزشی لازم در زمینه پیشگیری از بزهکاری فضای سایبر را ارائه نمایند. [۱۶]

عامل مؤثر بر صفات اخلاقی کودک، اجتماع یا جامعه ای است که در آن زندگی می‌کند. مدرسه نیز جزئی از این اجتماع و بلکه مهم‌ترین عامل مؤثر اجتماعی است مدارس در مراحل ابتدایی تربیت کودک، عامل بسیار مؤثری به شمار می‌روند. اولین اثری که در زندگی نصیب کودک

می‌شود، نتیجه و بازده تأثیر افرادی است که در محیط او قرار دارند؛ این افراد عبارتند از؛ پدر و مادر و سایر افراد خانواده، ولی وقتی کودک کمی بزرگتر شد، با افراد بیشتری در ارتباط است. معلم شخصیت جدیدی است که کودک تحت تأثیر اعمال او قرار می‌گیرد، چون او در نظر کودک، عظیم‌ترین شخصیت می‌باشد. کودک غالباً اعمال و رفتار معلم را در هر چیز تقلید می‌کند. لذا والدین و معلمان بایستی با کمک نهادهای مختلف (مرکز ملی فضای سایبر) استفاده درست از فضای سایبر را به کودکان آموزش دهند و این مستلزم برنامه‌های آموزشی گوناگونی هست و نیاز به توجه و برنامه ریزی جهادی از سوی مسؤولین ذیربط دارد. در این راستا باید برنامه‌های آموزشی و دوره‌های مهارت‌افزایی از جمله مهارت‌های کار با رایانه، آشنا سازی با آسیب‌ها و مخاطرات تهدیدکننده کودکان در فضای مجازی، آشناسازی با انواع رسانه‌های مجازی و کارکردهای آنها و ... در این زمینه اعمال گردد.

آموزش

آموزش به عنوان یکی از مهمترین ابزارهای مورد استفاده در پیشگیری رشدمدار جهت از بین بردن عوامل بزه دیده‌زا در کودکان نقش ویژه‌ای در این نوع از پیشگیری ایفاء می‌نماید. آموزش و پرورش به عنوان یکی از مهمترین جنبه‌های زندگی انسان نقش تعیین‌کننده‌ای در شکل‌گیری شخصیت و نوع کنش‌های وی دارد؛ به گونه‌ای که انحراف در آن باعث انحراف در همه امور زندگی می‌شود. این مهم در ماده ۲۸ پیمان نامه حقوق کودک سازمان ملل متحد، بر آموزش کودکان در زمینه‌های مختلف از جمله در زمینه فن آوری اطلاعات و ارتباطات تصریح شده است. در جوامع امروزی، آموزش و پرورش به عنوان کلیدی‌ترین نهاد آموزشی در جهت توسعه پایدار همه جانبه به شمار می‌آید؛ چرا که در پرتو آموزش، انسان‌ها متحول می‌شوند. بر پایه نظام آموزشی و تربیتی یک جامعه است که نظم و انضباط اجتماعی حالت نهادی به خود می‌گیرد و عامه مردم به طرف فرهنگ و توسعه حرکت می‌کنند. کشورهایی که به آموزش و پرورش توجه نموده‌اند و امکانات مادی و معنوی خود را در اختیار این نهاد قرار می‌دهند، راه توسعه و پیشرفت را سریع‌تر طی می‌کنند. [۱۷]

بنابراین با توجه به پدیداری فضای سایبر و آسیب‌ها و انحرافات مجرمانه ناشی از آن و خطراتی که در این حوزه متوجه قشر پرکاربر این فضا یعنی کودکان هست، افزایش مهارت زیست در فضای سایبری و همچنین توانمندسازی دو نهاد خانواده و مدرسه در زمینه تعلیم و تربیت به ویژه در زمینه استفاده درست از فضای سایبری، امری انکارناپذیر و ضروری هست. با این اوصاف، می‌توان گفت که کودکان را بایستی توانمند ساخت تا توانایی مقابله با آسیب‌های فضای مجازی را داشته باشند، لذا این گونه توانمندسازی‌ها ابتدا باید از سوی والدین در خانواده برای کودک هنجارسازی شود و در مرحله بعد با استفاده از سیستم آموزشی در مدارس و ... در وجود کودک نهادینه شود. بنا به رویکرد صندوق حمایت از کودکان (یونیسف)^{۱۳} در این زمینه چنین توانمندسازی در دو گروه حمایتی قرار خواهد گرفت:

¹³ United Nations International Children's Emergency Fund.

گروه اول؛ ارائه اطلاعات و آگاهی بخشی به کودکان نسبت به نحوه فعالیت و استفاده از فضای سایبری. گروه دوم؛ ترویج فرهنگ به کارگیری فن آوری‌های جدید ارتباطی در زندگی روزمره. در بخش اول دیدگاه یونیسف مهمترین پیام‌های اطلاعاتی در راستای آگاهی رسانی موضوعاتی همچون حق کودک بر دریافت اطلاعات، نحوه استفاده از اینترنت و امنیت سایبری، حمایت از حریم خصوصی سایبری و ... می‌باشد. جهت انتشار چنین اطلاعاتی در ابتدا باید از مدارس و سایر محیط‌های آموزشی و سپس تبلیغات عمومی و پیام‌های رادیویی استفاده نموده. [۱۸]

نقش برخی از نهادهای مسؤؤل در پیشگیری رشد مدار در فضای سایبر

اول: پلیس فتا

فضای تولید و تبادل اطلاعات نام مختصر «فتا»، یک واحد تخصصی نیروی انتظامی جمهوری اسلامی ایران است که در تاریخ ۱۳۸۹/۱۱/۰۳ شروع به کارکرد و وظیفه آن مقابله با بزهکاری‌های اینترنتی، کلاهبرداری و جعل در فضای مجازی و حفاظت از اسرار ملی بر روی شبکه اینترنت است. لذا پلیس فتا از طریق از بین بردن یا اعمال محدودیت نسبت به عوامل جرم زا در بستر فضای مجازی، موقعیت‌های ارتکاب جرم را از بین می‌برد و نظم و امنیت در این فضا را حاصل می‌آورد، به عبارت دیگر پلیس فتا با به کارگیری اقدامات پیشگیرانه، فرصت‌های ارتکاب جرم را از بین می‌برد. [۱۹] با این وجود می‌توان بیان داشت که پلیس فتا نقش مهمی در پیشگیری از بزهکاری و فعالیت‌های غیرقانونی در فضای سایبر را دارد. لذا، برای رونق و بهبود امنیت فضای سایبر، این نهاد باید رویکردی رشد مدار به کار گیرد، در ادامه به بررسی نقش پلیس فتا در پیشگیری با تمرکز بر رویکرد رشد مدار اشاره می‌شود:

- آموزش و آگاهی‌بخشی: پلیس فتا می‌تواند از طریق برگزاری دوره‌های آموزشی، وبینارها و کارگاه‌های آگاهی‌بخشی، به شهروندان به ویژه کودک و نوجوانان آموزش دهد که چگونه از فضای سایبر به طور ایمن استفاده کنند و با خطرات آن آشنا شوند.
- توسعه محتوای آموزشی: ارائه محتوای آموزشی مفید و جذاب درباره امنیت سایبری، تهدیدات آنلاین و رفتارهای مسئولانه در فضای سایبر، از طریق پلتفرم‌های مختلف می‌تواند بهبود فرهنگ استفاده از فضای سایبر کمک کند.
- همکاری با نهادهای آموزشی: پلیس فتا می‌تواند با مدارس و دانشگاه‌ها همکاری کند و محتوای آموزشی مرتبط با امنیت فضای سایبر را به برنامه‌های درسی اضافه کند.
- پیشگیری از جرایم سایبری: با شناسایی و رصد فعالیت‌های مشکوک و مجرمانه در فضای مجازی، پلیس فتا می‌تواند به طور پیشگیرانه عمل کند و خطرات را قبل از وقوع جرایم مدیریت نماید.
- توسعه سیستم‌های گزارش‌دهی: ایجاد و توسعه سیستم‌های آنلاین برای گزارش تخلفات و جرایم سایبری، می‌تواند به شهروندان این امکان را بدهد که در صورت مواجهه با مشکلات، به سرعت اقدام کنند و گزارش دهند.

- تحقیقات و آنالیز وضعیت: انجام تحقیقات و آنالیزهای منظم درباره وضعیت امنیت فضای سایبر و شناسایی روندها و الگوهای بزهکاری در فضای سایبری، به پلیس فتا کمک می‌کند تا استراتژی‌های پیشگیرانه و متناسب را تدوین کند.
- مشارکت با سایر نهادها: پلیس فتا باید با نهادهای دیگر از جمله وزارت آموزش و پرورش، سازمان‌های اجتماعی و نهادهای غیردولتی همکاری کند تا بتواند به‌طور جامع‌تری به مسئله پیشگیری از بزهکاری در فضای سایبر بپردازد.
- توسعه برنامه‌های پیشگیری: طراحی برنامه‌های جامع پیشگیری مانند کمپین‌های آگاهی‌بخشی عمومی در شبکه‌های اجتماعی و رسانه‌ها می‌تواند به افزایش آگاهی عمومی و حساسیت نسبت به مسائل فضای سایبری کمک کند. لذا با اتخاذ این رویکردهای رشد مدار، پلیس فتا می‌تواند به جای تمرکز صرف بر برخورد کیفری، به تقویت فرهنگ ایمنی و مسئولیت‌پذیری در فضای مجازی کمک کند و از بروز بزهکاری‌ها جلوگیری نماید.

دوم: نقش رسانه‌ها در پیشگیری رشد مدار در فضای سایبر

آموزش استفاده درست از فضای مجازی باید ترکیبی باشد؛ یعنی تمام نهادهای پیرامون کودکان که به هر نحوی با کودک در ارتباط هستند باید در این آموزش سهیم باشند. رسانه‌ها اعم از مجلات، رادیو، تلویزیون، شبکه‌های اجتماعی و اینترنت با توجه به ویژگی‌های خاص آنها از جمله گستردگی و پرمخاطب بودن نقش مهمی در این زمینه ایفاء می‌نمایند.

تلویزیون به عنوان رسانه ملی که درصد قابل توجهی از مخاطبین آن را کودکان تشکیل می‌دهد، می‌تواند در این زمینه بسیار تأثیرگذار باشد. وقتی که خانواده‌ها در زمینه آموزش استفاده از فضای سایبری توانمند نباشند، این رسانه‌ها هستند که می‌توانند آموزش‌ها و آگاهی‌های لازم را در قالب برنامه‌های متنوع به خانواده‌ها و فرزندان‌شان ارائه نمایند. بسیاری از والدین ممکن است نسبت به آسیب‌های فضای سایبری بی تفاوت باشند و آنها را مبالغه آمیز تلقی نمایند و در مقابل خطرهایی همچون هرزه نگاری و یا سوءاستفاده جنسی از کودکان در فضای سایبری، حالتی منفعلانه به خود گیرند و گویند که فضای سایبری هست و نه واقعی؛ بنابراین نقش رسانه‌ها در آگاه سازی آنها بسیار قابل توجه و مؤثر است. برخی از نقش‌های کلیدی رسانه‌ها در این زمینه عبارتند از:

- آموزش و آگاهی‌بخشی: رسانه‌ها می‌توانند با تولید محتوای آموزشی جذاب و مفید درباره خطرات فضای سایبری، شیوه‌های امنیت استفاده از اینترنت و روابط اجتماعی آنلاین، به کودک و والدین آموزش دهند.
- ترویج رفتارهای مثبت: از طریق ایجاد و پخش محتوای مثبت و الهام‌بخش در مورد نحوه استفاده درست از فضای سایبری، رسانه‌ها می‌توانند به تشویق رفتارهای مسئولانه در کودکان کمک کنند.

- تحلیل و بررسی مسائل روز: رسانه‌ها با پخش خبرها و تحلیل‌های مربوط به چالش‌های موجود در فضای سایبر، می‌توانند والدین و معلمان را در جریان مسائل روز و خطرات موجود قرار دهند و به آنها کمک کنند تا بهتر به کودکان خود مشاوره دهند.
- برگزاری کمپین‌های آگاهی‌بخشی: طراحی و اجرای کمپین‌های رسانه‌ای در همکاری با نهادهای آموزشی و اجتماعی می‌تواند به ایجاد حساسیت و آگاهی در خصوص امنیت سایبری و رفتارهای مسئولانه در فضای سایبر کمک کند.
- توسعه محتوای خوب: رسانه‌ها می‌توانند با تولید و ترویج محتوای سالم، فرهنگی و اخلاقی، کودکان را به سمت استفاده مثبت از فضای سایبری هدایت کنند و از ایجاد محتوای منفی جلوگیری نمایند.
- ایجاد محیط‌های گفتگو: رسانه‌ها با ایجاد پلتفرم‌هایی برای گفتگو درباره تجربیات و چالش‌های کودکان در فضای سایبری، می‌توانند به برقراری ارتباط و تبادل نظر بین کودکان و والدین کمک کنند.
- حمایت از والدین: رسانه‌ها می‌توانند اطلاعات و منابعی را برای والدین فراهم کنند تا بتوانند بهتر با چالش‌های مربوط به استفاده از تکنولوژی و فضای سایبری توسط کودکان مقابله کنند.
- نقد محتوای موجود: رسانه‌ها می‌توانند با بررسی و نقد محتوای اینترنت، به شناسایی محتوای نامناسب و خطرآفرین کمک کنند و جامعه را نسبت به این مسائل حساس نمایند.
- توجه به حقوق دیجیتال کودکان: رسانه‌ها می‌توانند با ترویج آگاهی در مورد حقوق دیجیتال کودکان، آنها را در برابر رفتارهای نامناسب و تجاوزات در فضای مجازی محافظت کنند. در مجموع، رسانه‌ها با ایجاد محتوای مفید، آموزش و آگاهی‌بخشی، و ترویج رفتارهای مثبت می‌توانند نقش کلیدی در پیشگیری از خطرات فضای سایبر و رشد سالم و مؤثر کودکان در این محیط ایفا کنند.

پیشگیری جامعه مدار

با توجه به اینکه اراده ارتکاب جرم در کودکان هنوز به فعلیت و پختگی نرسیده است، اقدام‌های سرکوبگرانه در جهت مقابله با کودکان ناسازگار، چندان منصفانه نبوده و مؤثر نیز نخواهد بود. از طرفی رها کردن کودکی که از خود برخی رفتارهای ناپه‌نجان را نشان داده نیز، ممکن است عواقب خطرناکی داشته باشد. بنابراین پیش از آنکه جامعه شاهد ارتکاب بزه توسط کودک باشد باید نسبت به اتخاذ تدابیری که موجب کاهش بزهکاری و سقوط کودک در وادی بزهکاری می‌شود اقدام کند. [۲۰]

لذا این نوع از پیشگیری تحت تأثیر این مبنای فکری بنیان نهاده شده است که اصولاً انسان دارای فطرت پاک است، ولی در بستر اجتماع و محیط اطراف تغییر می‌کند و تمایلات انحرافی در وی شکل می‌گیرد و از لوحی پاک به انسانی بزهکار تبدیل می‌شود. درواقع جرم محصول علل فردی (بیماری‌های ژنتیکی، روانی، جسمانی و...) و علل اجتماعی (طلاق، بیکاری، فقر و...) است و فاعل آن قربانی یک سلسله کمبودها و محرومیت‌های مادی، معنوی و عاطفی شده است. لذا کافی است

با مبارزه با چنین عللی از ارتکاب جرم به‌عنوان معلول، پیشگیری کرد. در اجرای چنین رویکردی است که راهبرد پیشگیری اجتماعی مشروعیت علمی کاربردی خود را پیدا می‌کند. [۲۱]

با این وجود، پیشگیری جامعه مدار یا محیطی، بدین معناست که اگر در محیط عوامل جرم زا وجود داشت آنها را خنثی سازیم. لذا این نوع از پیشگیری اجتماعی در برگزیده اقدام‌های غیرقهرآمیز اجتماعی، فرهنگی و پیشگیرنده‌ای است که نسبت به محیط‌هایی که فرد در آنها زندگی می‌کند اعمال می‌شوند. این پیشگیری در تلاش است تا با اتخاذ تدابیر و اقدامات مناسب برای از بین بردن یا کاهش عوامل جرم زا بر محیط اثر گذارد. بدین ترتیب، این پیشگیری از یک سو با شناسایی عوامل محیطی تأثیرگذار بر بزهکاری و از سویی دیگر با اعمال اقدامات مرتبط با ساختارها و نهادهای اجتماعی به دنبال اجتماعی کردن افراد می‌باشد. به این ترتیب، پیشگیری جامعه مدار با توجه به این فرض که گونه‌های مختلف محیط بر نظام رفتاری افراد تأثیرگذار هستند بر استفاده از اقدام‌های غیرقهرآمیز محیط مدار به منظور زدودن یا کاهش تأثیر عوامل جرم زا تمرکز می‌کند. از این رو، اقدام‌های ناظر بر آموزش و پرورش، اشتغال زایی، فقرزدایی، تهیه مسکن برای شهروندان، ایجاد رفاه اجتماعی و اقتصادی که نقش مؤثری در فرآیند شکل‌گیری شخصیت افراد ایفا می‌نمایند، در چارچوب این نوع پیشگیری جای می‌گیرند. [۴]

با این اوصاف، یک از مهمترین مسائلی که در زمینه پیشگیری غیرکیفری از بزهکاری کودکان در فضای سایبری دخیل است اقدامات فرهنگی می‌باشد، این اقدامات شامل مجموعه‌ای از ارزش‌ها و عقاید، آداب و رسوم می‌باشد که بر روابط فردی و اجتماعی افراد حاکم می‌شود و افراد بر مبنای این مولفه‌های فرهنگی به روابط اجتماعی و فرهنگی خود شکل می‌دهند. [۲۲] در زمینه تدابیر فرهنگی در حوزه سیاست‌های پیشگیرانه غیرکیفری بر این مسأله تأکید می‌شود که تربیت صحیح خانواده براساس ارزش‌های فرهنگی مناسب اجتماعی و از سوی دیگر استقرار و گسترش محیط‌های تربیتی و آموزشی همچون مدارس و دانشگاه‌ها و ایجاد مراکز فرهنگی، نقش قابل توجهی در پیشگیری از وقوع جرم و همچنین اصلاح مجرمان و از سوی دیگر در ارتقای زندگی مناسب اجتماعی دارد، بدین صورت که با انجام این تدابیر احتمال افزایش و شکل‌گیری بزهکاری تا حد قابل ملاحظه‌ای از بین می‌رود و شرایط برای زندگی مناسب فرهنگی فراهم می‌شود. [۲۳]

بنابراین یکی از تدابیر پیشگیرانه اجتماعی جامعه مدار که از ظهور و بروز آثار و تبعات مخرب فضای سایبری جلوگیری می‌کند، «فرهنگ سازی سایبری» است. پس در راستای نهادینه کردن فرهنگ استفاده صحیح کودکان از فضای سایبر، سازمان فن آوری اطلاعات ایران و وزارت آموزش و پرورش با همکاری پلیس فتا در فرهنگ سازی و آموزش مقاطع مختلف دانش آموزی سهیم بوده و پروژه‌ای در راستای اجرای اهداف فوق را راه اندازی کرده اند. این پروژه، پروژه ملی کوا «کودک و اینترنت» نام دارد که در مهرماه سال ۱۳۹۵ آغاز به کار کرده است. این پروژه با هدف آشنایی کودکان و نوجوانان با آسیب‌ها و تهدیدات فضای سایبری و ارائه آموزش‌ها و نحوه مقابله با چالش‌های فضای سایبری در شهرهای مختلف کشور و در مدارس برگزار می‌شود. قلب محرکه این

پروژه، برگزاری کارگاه‌های آموزشی در خصوص آشنایی کودکان و والدین ایشان با فرصت‌ها و تهدیدهای مهم فضای سایبر است.

در طرح‌های این پروژه، چالش‌های مختلف فضای سایبر در قالب انیمیشن، نمایش عروسکی و سخنرانی کارشناسان پلیس فتا برای دانش آموزان مدارس تشریح و راهکارهای مقابله با این تهدیدات و فرهنگ استفاده صحیح از فضای سایبر به آنها آموزش داده می‌شود. لذا هدف اصلی پروژه کوا، ارتقای فرهنگ و مهارت‌های الزم برای استفاده درست، سالم و امن از فضای سایبر و امکانات آن در بین خانواده‌ها و به خصوص دانش آموزان است که در نتیجه آن اجرای موارد زیر الزامی است:

- ✓ شناسایی تهدیدات و چالش‌های مؤثر در حوزه کودک و اینترنت؛
- ✓ ارائه راهکارها و خدمات حفاظتی - قانونی در حوزه کودک و اینترنت؛
- ✓ آموزش عمومی و آگاه سازی سطوح مختلف جامعه هدف؛
- ✓ طراحی و راه اندازی سامانه‌های ملی مربوط به اینترنت و کودک.

از منظر آموزه‌های جرم شناسی آنچه که اهمیت این گونه پروژه‌ها را نشان می‌دهد، استفاده از آموزش گروهی کودکان و ترویج مشارکت در یادگیری مخاطرات و چالش‌های فضای سایبری است. کودکان در اثر ارتباط با یکدیگر، بهتر و سریع تر می‌آموزند. علاوه بر این، آموزش‌های این گونه پروژه‌ها مزیت مهم دیگری نیز دارند، اینکه فقط به روخوانی و مباحث نظری محدود نیستند و از نظر کاربردی و عملی آموزش‌های مقابله با خطرات فضای سایبر را آموزش می‌دهند؛ یعنی دقیقاً همان شیوه‌های که در دنیای سایبری و ارتباطات مؤثر است. [۲۱] «کوا» می‌تواند به موضوعات مختلفی اشاره داشته باشد از جمله:

- آموزش ایمنی آنلاین: این بخش به آموزش کودکان درباره خطرات موجود در اینترنت، مانند سایت‌های نامناسب، گفت‌وگو با افراد ناشناس و مدیریت حریم خصوصی می‌پردازد.
- دسترسی به منابع آموزشی: این بخش با فراهم کردن دسترسی به وبسایت‌ها و منابع آموزشی معتبر می‌تواند به کودکان کمک کند تا بتوانند به طور مؤثرتری از اینترنت برای یادگیری استفاده کنند.
- فناوری‌های مفید: این بخش نیز به معرفی نرم‌افزارها و اپلیکیشن‌های آموزشی که می‌توانند به یادگیری و توسعه مهارت‌های مختلف کودکان کمک کنند اشاره دارد.
- توسعه مهارت‌های دیجیتال: در اینجا، آموزش مهارت‌های پایه‌ای کامپیوتر و اینترنت، مانند استفاده از موتورهای جستجو، نوشتن ایمیل و استفاده از نرم‌افزارهای آموزشی پرداخته می‌شود.
- ایجاد پلتفرم‌های امن: در این قسمت نیز با ایجاد فضاهایی آنلاین که کودکان بتوانند بدون نگرانی از خطرات آنلاین فعالیت کنند، مانند وبسایت‌های آموزشی و سرگرمی با محتوای مناسب برای سنین مختلف اشاره دارد.

پیشگیری وضعی^{۱۴}

از پیشگیری وضعی، تعاریف و برداشت‌های مختلفی ارائه شده است. فرانسو ژرژ پیکو پیشگیری وضعی را اقدام به محدود کردن فرصت‌های ارتکاب جرم یا سخت تر کردن تحقق این فرصت برای مجرمین بالقوه می‌داند. به عبارت دیگر، پیشگیری وضعی، مجموعه اقدام‌ها و تدابیری می‌باشد که به سمت تسلط بر محیط و شرایط پیرامونی جرم و مهار آن متمایل است که از یک سو، با کاهش وضعیت‌های پیش جنایی یا وضعیت‌های قبل از بزهکاری که وقوع جرم را مساعد می‌کنند صورت می‌گیرد، و از سوی دیگر، با افزایش خطر شناسایی و دستگیری بزهکاران بالقوه، همراه است. در پیشگیری وضعی تلاش بر آن شده است که محیط به گونه‌ای تغییر یابد تا از ارتکاب جرم در آینده جلوگیری شود. این هدف با کاهش ارتکاب جرم و افزایش احتمال دستگیری مجرم محقق می‌شود. [۲۴] لذا می‌توان بیان داشت که، پیشگیری وضعی یکی از انواع پیشگیری غیرکیفری است که در پی کاهش و از بین بردن موقعیت‌های پیش از بزه است. لذا هدف از آن ایجاد تغییرات در اوضاع احوال خاصی است که انسان متعارف در آن ممکن است مرتکب جرم شود. می‌توان گفت، ایجاد تغییر در مراحل ارتکاب جرم یعنی جاذبه زدایی از سیبل جرم و سخت کردن ارتکاب آن است. [۲۵] در واقع پیشگیری وضعی بر این واقعیت مبتنی است که علیرغم به کار بستن تدابیر مختلف پیشگیری اجتماعی، باز هم به دلایل مختلف، بزهکاری و بزه دیدگی اتفاق خواهد افتاد حذف بزهکاری در صحنه عمل تقریب محال است. تدابیر پیشگیری وضعی با در نظر گرفتن وضعیت ماقبل بزهکاری، درصدد تغییر وضعیت مشرف بر جرم و تبدیل معادله جرم به ضرر مجرم است. [۴]

در دسته مهمترین تدابیر وضعی از بزهکاری در فضای سایبری، تدابیر محدودکننده و سلب کننده است. [۲] لذا در ارتباط با جرایم اخلاقی علیه کودکان در فضای سایبر با توجه به اینکه در خلق فرصت‌های مجرمانه علاوه بر ویژگی محیط سایبر و نقش مجرمین، خود کودکان نیز نقش مقصرانه و ویژه‌ای دارند، بنابراین تدابیر محدودکننده و نظارتی در قالب پیشگیری وضعی با روش‌های: (۱) افزایش خطر ارتکاب جرم؛ (۲) افزایش دشواری ارتکاب جرم؛ (۳) کاهش جذابیت بزه دیده و ممانعت از دسترسی کودکان به محتویات مستهجن می‌توانند نقش مهمی در پیشگیری از این نوع جرایم داشته باشند. [۲۶]

در اینجا سعی می‌گردد با نصب سیستم‌ها یا برنامه‌های خاص بر روی گره‌های دسترسی به شبکه، یعنی کامپیوتر شخصی، سیستم‌های خدمات شبکه ای و ایجادکنندگان نقطه تماس بین المللی از ورود یا ارسال برخی داده‌های غیرمجاز یا غیرقانونی جلوگیری شود. علاوه بر آن اقدامات نظارتی از جمله راهکارهایی است که در زمینه پیشگیری از انحراف سایبری کاربرد دارد. این اقدام به دو شکل فنی و انسانی قابل اجرا است. در حالت فنی ابزارهایی بر روی سیستم نصب می‌شود و کلیه فعالیت‌های شبکه ای اشخاص ضبط می‌شوند. به عنوان مثال معرفی سایت‌ها، وبلاگ‌ها و شبکه‌های اجتماعی مجازی مفید به کودکان و ... همچنین والدین می‌توانند با نصب و استقرار

¹⁴ Situational Crime Prevention.

نرم افزارهایی خاص در درون رایانه ی کودک به کنترل او بپردازند البته با رعایت حریم خصوصی و ایجاد اعتماد. این ابزارها در صورتی اثر بازدارندگی دارد که کاربر بداند فعالیت هایش تحت نظارت و ارزیابی قرار دارد. [۲۶]

در این راستا یکی از روش‌ها و یکی از امکانات ویژه‌ای که ویندوز به والدین می‌دهد این است که می‌توانند به راحتی عملکرد فرزندان خود را هم از نظر زمانی و هم از نظر استفاده از ابزارها، محدود کنند؛ این قابلیت امنیتی ویندوز «Parental Control» نام دارد.^{۱۵}

لذا والدین می‌توانند با استفاده از این ابزار بدون حضور در کنار رایانه محدودیت هایی را در زمان استفاده از رایانه، اجرای بازی‌ها و هرگونه برنامه‌ای که روی سیستم نصب شده است، ایجاد نمایند.^{۱۶} با اجرای این راهکارها و ایجاد سیستم حمایتی مناسب می‌توان به ایجاد محیطی امن‌تر برای کودکان در فضای سایبر کمک نمود و با کاهش خطرات بالقوه از بزهکاری آنان در فضای سایبر پیشگیری نمود.

نتیجه‌گیری

از مجموع آنچه بیان شد به دست می‌آید که کودکان به عنوان یکی از مهمترین و در عین حال آسیب پذیرترین اقشار جامعه همواره به نحو جدی در معرض انواع بزهکاری، بزه دیدگی و آسیب‌های جبران ناپذیر جسمی، روحی، اجتماعی و ... قرار داشته اند و به لحاظ شرایط ویژه و کاربرد وسیع فن آوری‌های نوین اطلاعات و ارتباطات در عصر کنونی، بیش از هر زمان دیگر در معرض خطر بزه دیدگی و بزهکاری قرار گرفته اند. البته ناگفته نماند که این فضا همیشه مخرب

^{۱۵} - ابزاری هست که به والدین اجازه می‌دهد استفاده از اینترنت فرزندان را مدیریت کنند. کنترل والدین مدل‌های مختلفی دارد؛ و می‌تواند شامل ویژگی‌هایی مانند فیلتر کردن وب سایت و محتوا، مدیریت زمان صفحه نمایش و موارد دیگر باشند. برخی از دستگاه‌ها، برنامه‌ها و وب سایت‌های مورد علاقه کودکان دارای کنترل والدین هستند، اما کودکان هر کاری انجام می‌دهند تا ببینند آیا می‌توانند آن را دور بزنند یا خیر؟ اما، مهم است که در مورد سن و سطح بلوغ فرزندان فکر کنید، این امر به شما کمک کند تا تصمیم بگیرید که به چه چیزی باید دسترسی داشته باشند و به چه چیزی نباید دسترسی داشته باشند.

^{۱۶} - برای اعمال این محدودیت می‌توان از دستورالعمل‌های زیر پیروی نمود. نخست؛ به عنوان کاربر «Administrator» به ویندوز خود وارد شوید و از منوی استارت «Control Parental» را انتخاب و سپس روی برنامه «User Account» دو بار کلیک کنید، پنجره ای باز می‌شود که حساب کاربری تمام کاربران رایانه را نشان می‌دهد. در این مرحله باید برای کاربران «Administrator» کلمه عبور انتخاب کنید و نیز برای فرزندان خود حساب کاربری جدیدی با حالت «Standard» بسازید. دوم؛ روی آیکن کاربر مربوطه کلیک کنید تا وارد پنجره «Parental Control» شوید (در برخی شرایط باید پس از کلیک روی حساب مربوطه از پایین پنجره روی «Parental Control» کلیک کنید)، حال کنار گزینه «Onenforce current setting» را علامت دار کنید تا بتوانید برای این حساب کاربری محدودیت‌هایی را تعریف نمایید. در نهایت، در این بخش با کلیک روی گزینه‌های «time»، «game» و «programes» می‌توانید به ترتیب روی زمان استفاده در طول هفته، اجرای بازی‌های اینترنتی و نصب شده روی سیستم و نیز استفاده از نرم افزارهای مختلف، محدودیت ایجاد نماید.

نبوده بلکه مزایا و عملکردهای مثبت زیادی دارند تا آنجا که نبود آنها زندگی روزمره را مختل می‌کند از جمله این مزایا می‌توان به عملکرد آموزشی شبکه‌های اجتماعی اشاره نمود که دامنه گسترده‌ای از دانش آموزان، اساتید دانشگاه‌ها، کودکان و ... را در بر می‌گیرد. علاوه بر این بسیاری از بانک‌های اطلاعاتی و سایت‌های علمی در شبکه‌های اجتماعی مانند اینستاگرام صفحاتی را به خود اختصاص داده‌اند. اقدامات صورت گرفته در حوزه پیشگیری غیرکیفری (در قالب پیشگیری اجتماعی و وضعی) از جمله آموزش والدین و کودکان که یکی از مؤثرترین راه‌ها، در مورد خطرات فضای مجازی و ایجاد آگاهی در کودکان درباره استفاده صحیح از اینترنت است اشاره نمود. لذا اگر به صورت درست و به جا از آن استفاده شود می‌تواند منجر به کاهش بزهکاری کودکان در فضای سایبری گردد به ویژه در حوزه پیشگیری رشدمدار و نظارتی که والدین و مدارس بر کودکان دارند تا حدودی می‌تواند پاسخگو باشد هر چند کافی به نظر نمی‌رسد و بایستی رسانه‌ها به ویژه تلویزیون و حتی نهادهای متولی این امر، با آگاه‌سازی خانواده‌ها، اولیای مدارس و دوستان و همسالان به اتخاذ تدابیر و اقدامات مناسب‌تر از جمله توجه به سطوح متفاوت کاربران، برگزاری دوره‌های آموزشی مورد نیاز آنها، برشمردن مزایا و معایب و استفاده صحیح از این فضا، و ... توجه بیشتری داشته باشند تا از آسیب‌های وارده به کودکان و بزهکاری آنان در این فضا کاسته شود.

منابع و مراجع

- (۱) صفرايي، م.ر، ياري، س، جعفري، م، ۱۴۰۱، تأثیر مقررات بين المللی راجع به اطفال در اصلاح قانون مجازات اسلامی و قانون حمايت از اطفال و نوجوانان مصوب ۱۳۹۹، دوازدهمین کنفرانس بين المللی مطالعات حقوقی و قضایی، آذر، لهستان، ۱۵-۱.
- (۲) ميرکمالی، ع.ر، امام بخش لک، ف، ۱۳۹۷، کج روی کودکان و نوجوانان در فضای سایبر: از علت شناسی تا پیشگیری، فصلنامه پژوهش‌های حقوقی قضایی، شماره ۳، ۱۷۴-۱۴۹.
- (۳) شاه محمدی، غ.ر، ۱۳۹۵، راهبردهایی برای پیشگیری وضعی از آسیب‌های فضای مجازی، فصلنامه راهبردی ناجا، سال اول، شماره ۱، ۱۴۴-۱۰۱.
- (۴) محمدنسل، غ.ر، ۱۴۰۱، کلیات پیشگیری از جرم، چاپ چهارم، تهران: نشر میزان.
- (۵) نجفی ابرندآبادی، ع.ج، ۱۳۸۳، مباحثی در علوم جنایی، تقریرات درس جرم شناسی مقطع دکتری و کارشناسی ارشد، مجموعه دو جلدی به کوشش شهرام ابراهیمی.
- (۶) تقی پور، ع.ر، ۱۳۹۸، پیشگیری غیرکیفری از جرم در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، فصلنامه دانش حقوق عمومی، سال هشتم، شماره ۲۴، ۱۸-۱.
- (۷) خانیکی، ه، بابایی، م، ۱۳۹۰، فضای سایبری و شبکه‌های اجتماعی مفهوم و کارکردها، فصلنامه انجمن ایرانی مطالعات جامعه اطلاعاتی، دوره اول، شماره ۱، ۹۶-۷۱.
- (۸) طارمی، م.ح، ۱۳۸۷، فضای سایبر؛ آسیب‌ها و مخاطرات، فصلنامه ره آورد نور، شماره ۲۲، ۳۹-۳۲.
- (۹) برات دستجردی، ن، ۱۳۹۳، بررسی نقش شبکه‌های سایبری بر هویت فرهنگی دانشجویان دانشگاه اصفهان سال تحصیلی ۱۳۹۱-۱۳۹۰، نشریه جامعه شناسی کاربردی، سال ۲۵، شماره پیاپی (۵۴) شماره ۲، ۱۷۰-۱۵۹.
- (۱۰) نجفی ابرندآبادی، ع.ج، هاشم بیگی، ح، ۱۳۷۷، دانشنامه جرم شناسی، چاپ اول، انتشارات دانشگاه شهید بهشتی.
- (۱۱) رزمی، م، ماندگار، م، رنجبر صحرايي، م.ر، زارعی، ر، ۱۴۰۰، تأثیر مؤلفه حق سلامت کودکان بر قابلیت استنادپذیری داده‌ها و سوابق الکترونیک، مجله حقوق پزشکی، دوره پانزدهم، شماره ۵۶، ۲۹۸-۲۸۳.
- (۱۲) کلاتنری، ک، غفاری چراتی، ص، رادمان، ا، ۱۳۹۸، بررسی فقهی - حقوقی سن مسؤولیت کیفری اطفال با تأملی در اسناد بین المللی، دو فصلنامه علمی - تخصصی پژوهش میان رشته‌ای فقهی، دوره ۷، شماره ۱۴، ۱۸۲-۱۶۱.
- (۱۳) سیدزاده، م، ۱۳۸۲، تقریرات درس جرم شناسی (پیشگیری)، مجتمع آموزش عالی قم، دوره کارشناسی ارشد.
- (۱۴) جلالی فراهانی، ا.ح، باقری اصل، ر. ا، ۱۳۸۷، پیشگیری اجتماعی از جرایم سایبری راهکاری اصلی برای نهادینه سازی اخلاق سایبری، نشریه ره آورد نور، شماره ۲۴، ۱۹-۱۰.
- (۱۵) دهقانی، ر، شیدائیان آرانی، م، میرخلیلی، س.م، دارابی، ش، ۱۴۰۲، پیشگیری رشد مدار از جرائم مرتبط با شبکه‌های اجتماعی، فصلنامه مطالعات فقه و حقوق اسلامی، سال ۱۵، شماره ۳۱، ۲۹۵-۲۷۰.
- (۱۶) رهشگا، ا.ح، موسوی، ا، علوی اردکانی، س.م.ر، ۱۳۹۶، پیشگیری رشدمدار از بزهکاری کودکان و نوجوانان در فضای سایبر، ماهنامه آفاق علوم انسانی، شماره دهم، ۱۳-۱.

- (۱۷) نایب پور، ع، موسوی، س.م.ر، ۱۳۹۵، تبیین نقش آموزش مبتنی بر تعلیم و تربیت اسلامی در پیشگیری از آسیب‌های فردی، روانی فضای سایبری، فصلنامه پژوهش‌های اطلاعاتی و جنایی، سال یازدهم، شماره ۴۲، ۳۶-۹.
- (۱۸) بادامی، م.ع، مقدادی، م.م، پیله ور، م، ۱۴۰۱، جایگاه حمایت‌های حقوقی از کودکان در فضای مجازی با تأکید بر حق تربیت دینی، مجله پژوهش‌های حقوقی، دوره ۲۱، شماره ۵۰، ۴۹۴-۴۵۷.
- (۱۹) خورشیدی اطهر، م، ۱۴۰۲، سیاست جنایی تقنینی ایران در قبال نقض حقوق شهروندی توسط پلیس سایبری، فصلنامه تمدن حقوقی، دوره ۶ شماره ۱۴، ۲۲۰-۲۰۳.
- (۲۰) عباچی، م، ۱۳۸۳، پیشگیری از بزهکاری و بزه دیدگی کودکان، مجله حقوقی دادگستری، دوره ۶۸، شماره ۴۷، ۸۶-۴۹.
- (۲۱) ملکوتی، ن، محسنی، ف، ۱۴۰۲، پیشگیری جامعه مدار از بزهکاری اطفال و نوجوانان در محیط‌های آموزشی مجازی (با تأکید بر یافته‌های جرم‌شناسی)، فصلنامه علمی دیدگاه‌های حقوق قضائی، دوره ۲۸، شماره ۱۰۲، ۲۳۴-۲۰۷.
- (۲۲) هاشمی، م، ۱۳۸۴، حقوق بشر و آزادی‌های اساسی، چاپ اول، تهران: انتشارات میزان.
- (۲۳) حدادیان، ع، ۱۴۰۰، بررسی پیشگیری کیفری و غیر کیفری از بزهکاری نوجوانان و جوانان در فضای مجازی، پایان نامه کارشناسی ارشد، دانشگاه آزاد اسلامی واحد صفادشت.
- (۲۴) ایقانی، م، زهروی، ر، میری، ح، اسمعیلی، ع.ا، ۱۴۰۰، حسین، پیشگیری وضعی و اجتماعی از بزه دیدگی اطفال در فضای مجازی، فصلنامه علمی (علمی-پژوهشی) جامعه شناسی سیاسی ایران، سال چهارم، شماره چهارم (پیاپی ۱۶)، ۱۰۲۶-۱۰۰۷.
- (۲۵) نجفی ابرندآبادی، ع.ح، ۱۳۹۱، تقریرات مباحثی در علوم جنایی، ویراست هفتم.
- (۲۶) گسن، ر، ۱۳۷۶، روابط میان پیشگیری وضعی و کنترل بزهکاری، ترجمه: ابرندآبادی، علی حسین، فصلنامه تحقیقات حقوقی، دوره ۱، شماره ۱۲۲، ۶۲۸-۶۰۵.